

Нестор Наталія Володимирівна —
аспірантка Київського національного уні-
верситету імені Тараса Шевченка

Впровадження процедури медіації як напрям удосконалення протидії організованій злочинності

У статті проведено дослідження напрямку протидії організованій злочинності в контексті запровадження програм відновного правосуддя, зокрема медіації, в кримінальне судочинство України.

Ключові слова: виправлення, медіація, потерпілий, правопорушник, попередження, примирення, організована злочинність.

Однією з новітніх форм кримінальної та кримінально-процесуальної політики держави є впровадження програм відновного правосуддя, в тому числі й медіації, у систему правосуддя. Дана тенденція зумовлена пошуком нових варіантів реакції держави на вчинений злочин. Вона базується на ідеях примирення сторін кримінального конфлікту, припинення самого конфлікту, врахування потреб і побажань потерпілого, усвідомлення правопорушником моральної та правової відповідальності за вчинений злочин, а також реінтеграції правопорушника в суспільство.

Медіація потерпілих і правопорушників (victim – offender mediation) є найпоширенішим і найефективнішим елементом відновного правосуддя.

У контексті протидії організованій злочинності необхідно зазначити, що медіація, перш за все, здійснюватиме превентивний ефект, оскільки скорочуватиме кількість покарань у вигляді позбавлення волі, тим самим обмежуючи негативний вплив криміногенного соціуму на свідомість особи, обмежуватиме кількість контактів у злочинному середовищі і, як наслідок, не даватиме зароджуватися організованим угрупованням кримінального характеру.

Теоретичне та практичне дослідження інституту медіації знайшло своє відображення в роботах Х. Д. Алікперова, Ю. В. Бауліна, Р. Буша, Л. В. Головка, О. В. Давидової, Х. Зера, Д. Маєрса, Г. Маре, Р. Максудова, В. Т. Маляренка, Ю. І. Микитина, М. Райта, М. Умбрайта, М. І. Хавронюка та ін.

© Н. В. Нестор, 2010

Стаття присвячена дослідженню питання протидії організованій злочинності в контексті запровадження механізму медіації (примирення сторін) у правову систему України. Розгляд питання здійснюється із використанням низки рекомендацій міжнародного характеру, які позитивно характеризують застосування медіації в кримінальних справах як ефективного способу запобігання рецидиву.

Метою статті є дослідження накопиченого теоретичного та практичного досвіду в даній галузі та формулювання на цій основі власних висновків.

Організована злочинність у буквальному розумінні – це сукупність злочинів, учинених злочинними групами на певній території або в певній галузі людської діяльності.

Законом України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” дана категорія визначається як сукупність злочинів, що вчинюються у зв’язку зі створенням і діяльністю організованих злочинних угруповань [1].

У даному визначенні є не зрозумілим термінологічний зворот “у зв’язку з”, який може вносити плутанину в розуміння загальної категорії “організована злочинність”. Водночас, дана неточність є лише невеликим законотворчої техніки та не впливає на розуміння загальної проблеми, тим більше, жодним чином її не вирішує.

Метою боротьби з організованою злочинністю є встановлення контролю над організованою злочинністю, її локалізація, нейтралізація та ліквідація, а також усунення причин і умов існування організованої злочинності.

Одними з основних напрямів боротьби з організованою злочинністю є:

— виявлення та усунення або нейтралізація негативних соціальних процесів і явищ, що породжують організовану злочинність та сприяють їй;

— запобігання нанесенню шкоди людині, суспільству, державі;

— запобігання виникненню організованих злочинних угруповань;

— забезпечення відшкодування шкоди фізичним та юридичним особам, державі.

Саме в контексті цих напрямів боротьби доцільно розглядати впровадження процедури медіації, яка за своєю природою, функціями та кінцевими результатами може бути складовою цих загальних положень.

Упровадження медіації в правову систему на сучасному етапі розвитку держави зумовлене такими обставинами об’єктивного характеру:

1. Переважною реакцією держави на вчинений злочин є застосування до особи, яка його вчинила, кримінальної репресії (покарання) у вигляді позбавлення волі. Водночас, у багатьох випадках дані дії держави не тільки не виправляють злочинця, не зменшують соціальної напруги в суспільстві, а й навпаки, призводять до зростання рівня злочинності.

2. Діюча система кримінального судочинства майже повністю залишає поза увагою проблему відшкодування шкоди потерпілому, відновлення його порушених прав і почуття власної безпеки. Загалом, передбачена законом можливість відшкодування завданої злочинною шкоди зводиться до права подачі цивільного позову в конкретній кримінальній справі.

Одне із визначень відновного правосуддя, в тому числі й медіації, запропоноване британським Консорціумом по відновному правосуддю (Restorative Justice Consortium) у 1998 році й полягає в тому, що воно спрямоване на гармонізацію інтересів потерпілих і місцевої спільноти з майбутньою реінтеграцією правопорушника в суспільство, ефективної участі всіх сторін процесу правосуддя [2, с. 21].

В Україні є доцільним використання іноземного терміну “медіація”, оскільки це дозволить, з одного боку, відмежувати посередництво в конфліктах від інших сфер посередницької діяльності, а з іншого – використовувати термін, загальнозживаний в більшості країн, де інститут подібного посередництва набув широкого розвитку та визнання.

В сучасній юридичній літературі існує велика кількість визначень поняття медіації. Аналіз даних визначень дозволяє зробити висновок, що суттю медіації є організація та проведення зустрічей потерпілого і правопорушника по справах, які передаються до служби медіації із правоохоронних і судових органів у разі визнання правопорушником факту вчинення ним злочину. Її завданням є спроба досягнення добровільного порозуміння (примирення) між сторонами з метою відшкодування завданої матеріальної та моральної шкоди за допомогою неупередженої, підготовленої для розв’язання конфлікту особи – медіатора.

У цих визначеннях основними є такі елементи:

1. Основне місце надається безпосередньо процесу примирення та прийняття взаємоприйняттого рішення та надає отриманому результату характер важливості й законності.

2. В даному процесі все зосереджено навколо участі потерпілого та правопорушника. Їх активна участь допомагає їм уникнути почуття відчуження, настільки характерного для традиційної системи кримінального судочинства.

3. З метою задоволення потреб потерпілого в процесі медіації йому надається можливість розповісти про свої потреби.

4. Правопорушник бере на себе відповідальність за скоєне. Дана вимога формує практичну та необхідну основу для взаємодії між сторонами.

5. Для ефективного проведення медіації дуже важливою є допомога неупередженої третьої сторони з відповідною кваліфікацією та рівнем повноважень.

У даному дослідженні необхідно зробити деяке уточнення. Світовий досвід впровадження та застосування процедури медіації своєю конкретною метою не ставить безпосередньо протидію організованій

злочинності. Даним напрямом займаються силові структури, зокрема, органи прокуратури, спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ і Служби безпеки України.

Проблема пошуку ефективніших засобів державного впливу на організовану злочинність залишається актуальною й обговорюється не лише фахівцями-кримінологами, які панацею від організованої злочинності вбачають у посиленні та поширенні кримінальної репресії. Слід визнати, що в дискусіях беруть участь, головним чином, філософи, політологи, економісти, фахівці кримінального права, серед яких панує догматичне бачення проблеми. Заходи, які пропонують економісти, соціологи й політологи, мають характер загально-соціального розвитку [3, с. 106].

В той же час, світова практика зводиться до того, що ефективну медіацію необхідно розглядати саме як інструмент протидії організованій злочинності.

Для побудови розуміння того, яким саме чином медіація може виступати в якості профілактичного фактору в протидії організованій злочинності коротко зупинимося безпосередньо на самій суті процедури медіації.

Світовим співтовариством останнім часом розроблено низку документів обов'язкового та рекомендаційного характеру, які з позитивного боку стосуються впровадження процедури медіації. Зокрема, до них слід відносити Ухвали Генеральної Асамблеї ООН, у тому числі Декларацію "Про основні засади правосуддя щодо потерпілих та про зловживання", Основоположні рішення Ради Європейського Союзу від 15 березня 2001 р. "Про статус потерпілих у кримінальному судочинстві", Рекомендацію № R (92)16 щодо європейських правил по застосуванню санкцій та інших заходів у місцевих громадах, Рекомендацію № R (99) 19 щодо медіації в кримінальних справах (містить основні стандарти медіації в кримінальних справах).

Передача справи на медіацію відбувається з ініціативи органу, що здійснює провадження в кримінальній справі або з ініціативи однієї зі сторін чи за її заявою.

Критеріями оцінки справи щодо її придатності до медіації є [4, с. 18]:

- наявність потерпілого по справі;
- відповідний ступінь тяжкості вчиненого злочину;
- визнання правопорушником факту вчинення злочину;
- надання потерпілим і правопорушником згоди на проведення процедури медіації.

Основна ідея медіації полягає в тому, що правопорушник і потерпілий повинні самі дійти згоди (у присутності медіатора) та визначити, яким чином правопорушник відшкодує заподіяну шкоду. Форма відшкодування шкоди жодним чином ніким не нав'язується, а розробляється в процесі переговорів. Медіація створює умови для того, щоб сторони конфлікту від-

чули, що існуючий між ними конфлікт вони вирішили, а прийняте ними рішення є справедливим і задовольняє їхні інтереси.

Внутрішня побудова процесу медіації, правила проведення та, загалом, її значення створюють можливості для розвитку гуманізації та раціоналізації у застосуванні правил кримінального законодавства. Важливим висновком є те, що медіація надає сторонам автономію в сфері використання своїх прав і виконує відновлювальну функцію, проявом якої є примирення правопорушника з потерпілим. Вона є проявом динамічного розвитку кримінального процесу, врахування сучасного практичного досвіду та нових поглядів на філософію.

Впровадження медіації у систему кримінального судочинства стане дієвим фактором забезпечення правопорядку та громадянського миру, змінить спосіб реагування держави на вчинений злочин, забезпечить можливість відновлення прав та інтересів потерпілих, а також реінтеграції правопорушника в суспільство, позитивно вплине на існуючу судову систему, суттєво розвантаживши її, а також сприятиме формуванню позитивного іміджу України на світовій арені.

Список використаних джерел

1. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 червня 1993 року № 3341-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3341>—12.

2. Айртсен И. Реконструкция связей в сообществе – медиация и восстановительное правосудие в Европе / И. Айртсен, Р. Маккей, К. Пеликан, М. Райт. — [пер. с англ.]. — К. : Издатель Захаренко В. А., 2008. — 183 с.

3. Литвак О. М. Протидія організованій злочинності / О. М. Литвак // Право України. — 2004. — № 4. — С. 103–107.

4. Прокопенко Н. М. Програми відновного правосуддя як інструмент ресоціалізації осіб, які вчинили злочин / Н. М. Прокопенко // Гуманізація кримінального судочинства шляхом розвитку елементів служби пробачії та реалізації програм примирення потерпілих. — К., 2007. — С. 17–22.

В статье проведено исследование направления противодействия организованной преступности в контексте внедрения программ восстановительного правосудия, в том числе медиации, в уголовное судопроизводство Украины.

The article studied the trends to combat organized crime in the context of the implementation of programs of restorative justice, including mediation in criminal proceedings of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції журналу 1 листопада 2010 року.